Nicolae Sulică cercetător al cărţilor vechi româneşti

Melinte Şerban
Târgu-Mureş

În rândul intelectualilor din prima jumătate a secolului trecut, profesorul Nicolae Sulică, atât la Braşov cât şi, mai apoi, la Târgu-Mureş, se singularizează ca o figură deosebită, preocupată de multiple cercetări, indiferent în ce limbă erau scrise documentele, manuscrisele şi cărţile privitoare la istoria culturii şi poporului român. Mare patriot şi cărturar, cu intuiţii surprinzătoare, descoperitor de monumente vechi de limbă, istorie şi literatură română, profesorul a fost un adevărat umanist format în disciplina marilor clasici ai culturii antice, cunoscând câteva limbi printre care greaca, latina, slava veche, germana şi franceza, maghiara, chiar cea medievală.

Braşovean de origine, din Şcheii Braşovului (n. 14 ianuarie 1877), după gimnaziul din oraşul natal urmează cursurile de limba română la Universitatea din Budapesta, apoi limbile clasice cu profesori eminenţi la Lipsca (Leipzig), fiind coleg cu Sextil Puşcariu. Scrie şi publică încă din anii studenţiei, apoi ca profesor de „studii clasice" la Gimnaziul „Andrei Şaguna", importante contribuţii despre antichitatea greco-romană, limba română veche, istorie, folclor, dar mai ales istoria literaturii vechi, cu precădere cea coresiană.[1]

La venirea la Târgu-Mureş, în anul 1921, aducea cu el – după cum ne mărturiseşte[2] – o bibliotecă bogată, conţinând, pe lângă cărţile şi revistele din epocă, manuscrise rare şi o colecţie de carte veche românească. Cum cartea românească în general şi cea veche în special lipsea din biblioteca oraşului, Nicolae Sulică cercetează Biblioteca Teleki, cea a Colegiului Reformat, unde era şi profesor, bibliotecile şi colecţiile personale ale grofilor Bánffy şi Rozsnyai, alte biblioteci, arhivele oraşului, cele bisericeşti şi şcolare. Totodată, întreprinde cercetări directe prin oraşele şi satele din

---

[1] Melinte Şerban, ***Evocări istorice şi literare***, Târgu Mureş: Fundaţia Culturală "Vasile Netea", Caiete mureşene - 10, p. 83-109. A se vedea şi ***Anuarul Liceului de băieţi "Al. Papiu Ilarian din Târgu Mureş***", 1919 -1929. Târgu Mureş, Tipografia „Ardeleana", 1930, p. 133-137.

[2] ***Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României întregite***, în ***Omagiu lui Constantin Kiriţescu***, Bucureşti, Cultura Naţională, 1937, p. 742.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

pământurile secuizate, obţinând informaţii şi de la diferiţi cercetători din ţară şi străinătate, îndeosebi de la fratele său, Constantin Sulică, profesor şi custode, iar mai apoi director la muzee şi biblioteci din Budapesta şi Seghedin.[3] În acest fel, descoperă documente istorice, cronici, manuscrise şi cărţi religioase pe care le şi comentează prin adevărate studii, remarcate şi apreciate în epocă, concluziile fiindu-i confirmate de cercetări ulterioare.[4] Aşa sunt studiile: ***O nouă publicaţie românească din secolul al XVI-lea, Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Braşov, în 1570***[5]; ***Documente din colecţia Solyom Fekete şi Catehismele româneşti din 1544 (Sibiu) şi 1599 (Braşov)***[6]; ***Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României întregite***[7]; lucrări prezentate de noi[8] fapt pentru care nu vom mai insista asupra lor. Ne vom opri însă, cu precădere, asupra unui alt studiu, rod al unor cercetări şi investigaţii mai ample şi de mai lungă durată: ***Contribuţii la istoria vechimei elementului românesc şi a circulaţiei cărţii româneşti în regiunile săcuizate***.[9]

---

[3] Nicolae Sulică, ***Târgu Mureşul, oraşul florilor şi al muncii seculare româneşti***, în ***Tribuna***, Braşov, III, nr. 790, din 1 Decembrie 1943, p. 60-62. Şi Melinte Şerban, op. cit., p. 91-92 şi 103.

[4] George Ivaşcu, ***Istoria literaturii române***, I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969, p. 101-104; Ion Gheţie şi Al. Mareş, ***Originile scrisului în limba română***, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 226-229; Al. Mareş, ***Introducere***, în vol. ***Liturghierul lui Coresi***, Bucureşti, 1969; Ion I. Russu, ***Românii şi secuii***, Ediţie îngrijită de Ioan Opriş, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1990; Ioan Ranca**, *Românii din Scaunele secuieşti în antroponimele din conscripţii. 1699-1821***, vol. I, Scaunul Mureş, Cluj-Napoca, Editura Ciubăncan, 1995 şi vol. II, Scaunul Ciuc, Giurgeu, Casin, Târgu-Mureş, Editura Pax historica, 1997; Vasilie Popp, ***Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până la vremile noastre***, Sibiu, 1838, Studiu introductiv, ediţie, note, rezumat şi indice de Eva Mârza şi Iacob Mârza, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

[5] Târgu-Mureş, 1927.

[6] În ***Anuarul Liceului de băieţi „Al. Papiu Ilarian" din Târgu-Mureş pe anii 1932-1933, 1933-1934, 1934-35***, Târgu-Mureş, Tipografia „Ardeleana", 1936, p. 35-101 şi în ***Extras***.

[7] În ***op.cit.***

[8] În ***op.cit***., p. 93-99.

[9] În ***Reînvierea***, Târgu-Mureş, I, 1937, p. 11-22 şi II, p. 11-29.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Nicolae Sulică a cunoscut bine realităţile siculice, după cum singur mărturiseşte. În perioada braşoveană a reprezentat ca deputat, în Sinodul arhiecezan de la Sibiu, Cercul Trei Scaune[10] şi făcea dese deplasări în teritoriul respectiv, vizita localităţi, sta de vorbă cu preoţi şi săteni. Probabil că se familiarizase şi cu scrierile despre locuitorii scaunelor secuieşti, atât cele româneşti, cât şi maghiare şi germane, îndeosebi studiile şi articolele lui Augustin Paul[11] şi Nicolae Iorga[12]. Dar, cu siguranţă, se familiarizase şi cu articolele publicate, prin 1899, în ***Gazeta Transilvaniei***, din Braşov, la rubrica intitulată ***Românii din Trei Scaune*** şi, mai ales, cu lucrarea profesorului şi ziaristului Silvestru Moldovan, din Braşov, care relevă deznaţionalizarea românilor din zonele Trei Scaune şi Ciuc.[13] Venind la Târgu-Mureş, participă la dezbaterile pe această temă, de după 1920, când cercetările şi studiile se amplifică. Savantul clujean I. I. Russu, în documentata sa lucrare, arată că toate acestea, „*fără să fi adâncit suficient şi cam departe de a fi epuizat materialul documentar şi a fi elucidat integral problema, au indicat adevăratele proporţii şi multe detalii cu aspecte locale în marea metamorfoză social - etnică şi cultural - lingvistică ce a constituit un dezastru naţional şi social - cultural pentru românimea din zona secuizată în veacul al XIX-lea.*"[14] În acelaşi timp, monografiilor şi studiilor scrise în perioada interbelică[15] li s-au adăugat numeroase articole publicate de presa românească din Târgu-Mureş, Odorhei, Gheorghieni, Sfântu-

---

[10] Mitropolia Sibiului, ***Calendar pe anul 1920.***

[11] ***Între Someş şi Prut***, Bucureşti, 1905. Augustin Paul îşi mai semna lucrările şi cu pseudonimul Delaletca.

[12] ***Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria***, vol. I. ***Până la mişcarea lui Horea (1784***), Bucureşti, 1915.

[13] ***Ţara noastră. Descrierea părţilor Ardealului de la Mureş spre miazăzi şi Valea Mureşului***, Sibiu, 1894.

[14] ***Op.cit***., p. 99.

[15] Traian Popa, ***Monografia oraşului Târgu-Mureş***, Târgu-Mureş, Tip.„Corvin", 1932 şi idem ***Documente privitoare la trecutul românilor din vechiul Scaun al Mureşului***, I, Târgu-Mureş [1926]; Theodor Chindea, ***Contribuţii la istoria românilor din Giurgeul Ciucului***, Gheorghieni, Tip.„Kahan", 1930; O. M. Dobrotă, ***Românii secuizaţi şi regiune secuizată***, Odorhei, 1940.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Gheorghe şi Miercurea-Ciuc,[16] scrise de profesori, învăţători, preoţi, care cunoşteau bine realităţile oraşelor şi satelor româno-secuieşti, date istorice, obiceiuri şi chiar amintiri ale unor bătrâni, precum Ion Bozdog, Theodor Chindea, O. M. Dobrotă, A. Nistor, Gh. Târnăveanu, G. Belea, Elie Câmpeanu, Traian Popa, Vasile Netea ş.a. Printre aceştia se numără, bineînţeles, şi Nicolae Sulică.

În acest studiu, profesorul târgumureşean consideră că reconstituirea vieţii spirituale de odinioară a românilor din teritoriile secuizate este „*o problemă actuală şi palpitantă*", dar mai ales una „*complexă şi dificilă sub raportul posibilităţilor de investigaţie istorică*" şi de aceea interesantă şi tentantă „*prin vraja pe care o exercită şi prin curajul pe care îl inspiră speranţa unor rezultate nebănuite şi revelatoare.*"[17] Structurată în trei părţi, lucrarea se vrea o demonstraţie a permanenţei elementului românesc în regiunile secuizate, bazată pe argumente şi dovezi istorice, antropologice şi religioase, în prima parte; pe viaţa culturală românească care este

---

[16] ***Gazeta Mureşului. Foaie săptămânală pentru răspândirea culturii în popor***. Redactor Mihail Demetrescu. Târgu-Mureş, 1931-1938; ***Gazeta Ciucului, Organ social-cultural săptămânal*** (bilunar). Director: Theodor Chindea, redactor responsabil: Theodor Anastasia, I.G.Niculescu, Gheorghieni, 1929-1937; ***Gazeta Odorheiului***, Odorhei, 1935; ***Astra. Organ săptămânal al despărţământului Mureş***. Director şi redactor responsabil: Vasile Al. George, iar ulterior, Ioan Bozdog. Târgu-Mureş, 1926-1929; ***Glasul Mureşului. Organ al PNL din judeţul Mureş***. Redactor M. Costin, ulterior Emil Dandea, Târgu-Mureş, 1934-1940**;** ***Glas românesc din regiunea secuizată***. Redactor O.M.Dobrotă, Odorhei, 1935-1936; ***Neamul nostru. Foaie săptămânală pentru cultură, ştiinţă şi artă***. Director: Ioan N. Ţuţuianu. Sfântu Gheorghe, 1934-1936; ***Oituzul. Gazetă independentă de informaţie culturală, socială şi politică***. Sfântu Gheorghe, 1935, 1936; ***Reînvierea***. Director: Gh. Târnăveanu, redactor: G.Belea, Târgu-Mureş, I (1937) şi (***Reînvierea Românească***), II (1938); ***Secuimea***. Girant responsabil: G.N. Gârneţiu, Odorhei, 1931-1940, din care se desprind pe câte o perioadă cele două gazete odorheiene; ***Ţinuturi secuizate*** (bilunar), Director: Roman Robu. Miercurea-Ciuc, 1938-1940. (Dimitrie Poptămaş şi Mózes Júlia, ***Publicaţii periodice mureşene***, 1795-1972, Târgu-Mureş, Biblioteca Judeţeană Mureş, 2000; Ioan Lăcătuşu, ***Spiritualitate românească şi convieţuire interetnică în Covansa şi Harghita***, Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2002, p. 113-119; şi I.I.Russu, ***op. cit.***, p. 102.

[17] ***Idem***, I, p. 11.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

asemănătoare cu cea din regiunile compact româneşti, în special circulaţia cărţii vechi româneşti, în partea a doua; dar şi a manuscriselor de carte veche, partea a treia, pe care n-a mai reuşit să o publice din cauza refugiului. Referindu-ne la cea de a doua secţiune, vom constata că „***şi aici a existat aceaşi atmosferă culturală românească***", iar „***cartea românească s-a bucurat şi aici, în epocile de înflorire ale elementului românesc, de aceeaşi trecere şi circulaţie ca şi în regiunile curate româneşti***" (s.a.), traficul cărţilor începând să se diminueze numai în măsura în care dispăreau bisericile şi parohiile româneşti. Fiindcă, această viaţă culturală, chiar şi una literară, s-a polarizat, ca de altfel în întreaga ţară, „*tot în jurul vechilor noastre bisericuţe şi era reprezentată tot prin vechii noştri preoţi şi dascăli.*"[18] Este însă foarte greu a determina numărul şi aria de răspândire a cărţilor din mai multe motive: concentrarea cărţilor de valoare în cele două centre bisericeşti transilvane, Blajul şi Sibiul; înstrăinarea lor unor colecţionari particulari sau speculanţi de cărţi; şi, nu în ultimul rând, dispariţia lor din cauza vechimei şi uzurii, dar mai ales din cauza părăsirii şi apoi distrugerii bisericilor în localităţile în care „*numărul credincioşilor români a scăzut şi apoi a dispărut, prin trecerea la alte confesiuni*" şi deznaţionalizarea lor.[19] În toate cazurile, din păcate, nu există nici o indicaţie referitoare „*la localitatea unde s-au găsit şi la locul unde se păstrează aceste cărţi*", ceea ce-l îndreptăţeşte pe Nicolae Sulică să susţină, încă în perioada interbelică, o idee foarte importantă, teoretică cel puţin, că în circulaţia cărţii vechi româneşti important este – şi de consemnat - „*locul de proveniență, locul unde se păstrează şi localităţile pe unde a trecut o carte veche, până ce a ajuns în localitatea unde s-a găsit sau este depozitată astăzi*". Idee susţinută şi aplicată, în ultima vreme, de cercetători ce-au urmărit iradierea în întreg spaţiul românesc a cărţii de cult, cu accent pe însemnările ce le conţine,[20] ceea ce va face, în multe cazuri, şi Nicolae

[18] ***Idem***, p. 18.

[19] ***Idem***, p. 19. v şi Ioan Lăcutuşu, ***op. cit***, p. 11-20.

[20] Câteva exemple dintre cele multe referitoare la aceste locuri: Vasile Netea, ***Circulaţia „Cazaniei lui Varlaam" în Transilvania***, în ***Revista Muzeelor***, nr. 4, 1971, p. 333-336; Ioan Ranca, ***Circulaţia cărţii vechi româneşti din Ţara Românească şi Moldova pe Valea Mureşului***, în S.M., III-IV, 1972, p. 259-264; Elena Mihu, ***Cartea veche pe Valea Nirajului, document al continuităţii de viaţă şi cultură naţională***, în ***Marisia***, Târgu-Mureş, XI-XII, 1981-1982, p.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Sulică. El era convins că circulaţia cărţii din Principatele Române în Ardeal şi, ulterior şi invers, a asigurat şi sub raport literar şi bisericesc „*acea unitate culturală*", manifestată şi în alte domenii ale vieţii noastre spirituale, care „*alături de omogenitatea limbei, a credinţei şi datinelor, a fost întotdeauna temelia unităţii sufleteşti a neamului nostru de pretutindeni.*"[21]

Circulaţia cărţii româneşti în Sud-Estul Transilvaniei formează – crede cercetătorul mureşean - „*unul din capitolele cele mai interesante ale istoriei noastre culturale*". De aceea, îşi opreşte atenţia asupra unor inventare din diferite zone secuizate. Pentru judeţul Mureş îl interesează inventarele protopopiatului Mureş-Oşorhei (Târgu-Mureş), întocmit, la ordinul consistoriului din Sibiu din 1872, de vrednicul slujbaş al bisericii şi culturii româneşti, protopopul Partenie Trombitaş. Astfel, prezintă numărul cărţilor din fiecare din cele nouăsprezece parohii cu indicaţia anului tipăririi celei mai vechi: Berghia – cu 21 de cărţi, cea mai veche fiind tipărită în anul 1753; Bandu de Câmpie – cu 15 cărţi (1746); Egerseg (Cornăţel) – cu 18 cărţi (1698); Sângeorgiu de Pădure – cu 25 de cărţi (1713); Iclandu Mare – cu 18 cărţi (1706); Corunca – cu 15 cărţi (1791); Petea – cu 22 de cărţi (1689); Malomfalău (Moreşti) – cu 24 de cărţi (1746); Medeşfalău (Mureşeni) – cu 26 de cărţi (1720); Cristuru de Mureş (Cristeşti) – cu 16 cărţi (1749); Mureş-Oşorhei (Târgu-Mureş) – cu 10 cărţi (1731); Sângeorgiu de Mureş – cu 23 de cărţi (1742); Muşom (Moşun) – cu 5 cărţi (1779); Veţa – cu 19 cărţi (1851); Chibelea (Ivăneşti) – cu 4 cărţi (1708); Mureş Oarba – cu 25 de cărţi (1706); Nazna – cu 31 de cărţi (1726); Sânbenedic (Murgeşti) – cu 22 de cărţi (1768); şi Acăţari – cu 2 cărţi (1813). Pe baza inventarului, Nicolae Sulică constată că „*în total sunt 341 cărţi, dintre care una slavă, două slavo-române şi una româno-grecească, restul româneşti*."

91-97; Florian Dudaş, ***Cazania lui Varlaam în Transilvania***, Cluj-Napoca, 1983; Dimitrie Poptămaş, ***Tiparul românesc – expresie a unităţii spirituale a tuturr românilor,*** în ***Vatra***, XIII, nr. 12, 20 decembrie 1983, p. 5 şi Idem**,** ***Cartea românească veche în judeţul Mureş***, în ***Biblioteca***, nr.1, 1986, p. 28-30.

[21] ***Idem***, p. 20.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

După localitatea unde s-au tipărit cărţile, avem următoarea distribuţie:

I. **Ţara Românească şi Moldova**:

1) Bucureşti, cu 31 de cărţi; 2) Râmnic, cu 13 cărţi; 3) Târgovişte, cu o carte; 4) Buzău, cu o carte; 5) Iaşi, cu o carte – în total 47 de cărţi.

II. **Transilvania şi Ungaria***:* 1) Sibiu, cu 216 cărţi; 2) Blaj, cu 38 de cărţi; 3) Bălgrad (Alba-Iulia), cu 4 cărţi; 4) Buda, cu 8 cărţi – în total 266 de cărţi.

III. **Localitate necunoscută**: 28 de cărţi".[22]

Potrivit acestei statistici se poate uşor observa preponderenţa cărţilor tipărite la Sibiu (216 cărţi), dar şi prezenţa tipăriturilor de Blaj în bisericile ortodoxe, explicabilă prin aproape acelaşi rit şi acelaşi text al cărţilor de cult pentru amândouă bisericile. De asemenea, se poate observa că Ţările Române „*n-au încetat să alimenteze nevoile literare ale bisericilor noastre, decât numai după ce, deodată cu secolul al XIX-lea, tipografiile din Ardeal au fost puse în situaţia să producă stocul necesar de cărţi pentru acoperirea nevoilor celor două cofesiuni româneşti*"[23] Din păcate, publicând acest inventar şi concluziile care se desprind, Nicolae Sulică, interesat mai mult de fenomenul circulaţiei cărţii în general în această parte de ţară, a uitat să nominalizeze şi „*cartea cea mai veche*" din fiecare parohie. Am fi avut astăzi o informaţie deosebită pentru circulaţia vechilor tipărituri. Poate că în inventarul întocmit de protopopiatul Târgu-Mureş, consultat, să nu fi existat asemenea informaţii, deoarece, în alte situaţii, el merge până la

[22] ***Idem***, p. 21-22.

[23] ***Idem***. Pornind de la studiul lui Nicolae Sulică şi inventarele publicate, Elena Mihu (în ***art.cit***.) prezintă cele mai importante însemnări de pe filele cărţilor descoperite în unele parohii de pe Valea Nirajului, îndeosebi din comunele româneşti, în urma unui inventar din anul 1989, care consemnează valorile de patrimoniu, o contribuţie însemnată la circulaţia cărţii româneşti vechi în acest spaţiu astăzi aproape secuizat. Astfel „*a fost identificat un număr de 60 de cărţi vechi româneşti, care provin din următoarele centre tipografice: Blaj (44 de exemplare), Bucureşti (5), Râmnic (4), Alba-Iulia (3), Târgovişte (2), Buda (1), Sibiu (1)*". În acest caz, se poate observa predominarea cărţii blăjene, iar dacă în inventarul publicat de Nicolae Sulică cea mai veche carte era tipărită la anul 1689, Elena Mihu descoperă, la Poieniţa, un sat lângă Târgu-Mureş, ***Noul Testament*** de la Bălgrad, din 1648.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

descrierea cărţilor pentru ***Bibliografia Românească Veche***, aşa cum o făcuse şi cu ***Liturghierul*** diaconului Coresi.

Continuându-şi cercetările despre circulaţia cărţii româneşti în teritoriile secuizate, profesorul târgumureşean precizează că pentru credincioşii bisericilor româneşti, indiferent de nuanţa confesională, „*repercusiunile desmembrării confesionale n-au fost atât de dezastruoase, nici în Săcuime, cum ne-am fi aşteptat. Căci şi după anul 1700, cartea românească – provenind din toate provinciile româneşti – favorizată de condiţiile speciale de ordin geografic, cultural şi economic, şi-a menţinut şi în Săcuime puterea sa de circuaţie până în preajma războiului mondial.*"[24] De aceea, cărţile de cult care se află aproape în toate bisericile româneşti din Ardeal se găsesc şi în bisericile româneşti din pământurile secuizate şi ele sunt principalele cărţi liturgice, indispensabile cultului divin, cum este ***Evangheliarul***, ***Apostolul***, ***Molitvelnicul***, ***Penticostarul***, ***Triodul*** etc., la care se adaugă cărţile auxiliare, cum este câte o carte de predici, ***Psaltirea***, ***Antologhionul*** (***Mineiul*** prescurtat, cu vieţile sfinţilor) etc.[25] Urmărind unele atestări consemnate de studii de specialitate ori mărturii contemporane, Nicolae Sulică afirmă – teză necontestată până astăzi[26] – că printre vechile tipărituri româneşti, „*găsite în Săcuime*", se află „*splendidul evangheliar slavonesc al lui Neagoe Basarab din 1512*", găsit de protopopul de Giurgeu, Elie Câmpeanu, în Scaunul Ciucului, probabil la Voşlobeni. Un alt exemplar – mărturiseşte cercetătorul - „*de asemenea defectuos*", „*l-a descoperit subsemnatul în Scaunul Mureşului, unde am găsit şi un exemplar, tot necomplet, din evangheliarul slavonesc, tipărit probabil în 1569 (de fapt 1579), de către ieromonahul Lavrenţie, identic cu tipograful Lorinţ.*"[27] Prezenţa acestor cărţi dovedeşte legăturile cu Ţara Românească încă de la apariţia tiparului la Târgovişte. Acestora li se adaugă alte tipărituri româneşti, de astă dată din Braşovul secolului al XVI-lea, şi anume un exemplar din ***Cazania*** şi ***Molitvenicul*** calvinesc, tipărite de

[24] ***Idem***, I, p. 18.
[25] ***Idem***, p. 19.
[26] Dimitrie Poptămaş, ***art.cit.***, p. 28.
[27] ***Idem***, p. 20.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Coresi şi descoperite la Săbad (azi Voiniceni, lângă Târgu-Mureş).[28] Referindu-se la cărţile descrise de Aurel Filimon, un alt cercetător târgumureşean, în ***Daco-Romania***, relevă îndeosebi exemplarul complet al ***Triodului Penticostar***, tipărit în slavoneşte de Coresi, la Târgovişte, în anul 1558, ceea ce dovedeşte că „*regiunea săcuizată, în care s-au păstrat mai bine vechile noastre cărţi bisericeşti, slavoneşti, ca şi româneşti, este* ***vechiul Scaun al Mureşului***" (s.a.). În această idee, contribuie şi el la îmbogăţirea vechii bibliografii româneşti, descriind două cărţi, „păstrate, una în Scaunul Odorheiului, iar a doua în Scaunul Ciucului". Prima e „o cărticică" intercalată într-un molitvelnic manuscris cu titlul ***În Dumineca pogorârei d(u)h(u)lui sfânt***, carte tipărită la Bucureşti, în 1680. „*Formatul, literele şi iniţialele* – constată Nicolae Sulică – *sunt identice cu ale liturghierului tipărit în 1680 la Bucureşti, sub îngrijirea Mitropolitului Theodosie. Amândouă cărţile: liturghierul, ca şi slujba Rusaliilor s-au terminat exact în aceeaşi zi: 8 iulie 1680.*" De fapt, stabileşte data tipăririi după epilogul slavonesc care indică: „*s-a tipărit la mitropolie în Bucureşti, în anul 7188 (1680), Iulie 8 zile*", de către Chiriac ieromonahul de la mănăstirea Agapia, „*dimpreună*" cu ieromonahul Nicodim de la mănăstirea Brâncoveni. Cealaltă carte veche descoperită de Nicolae Sulică, neînregistrată în marea bibliografie, este ***Anthologhionul*** tipărit în 1667 la Bucureşti cu cheltuiala lui Scarlat Grigorie Ghica Voevod, deosebită de ediţia tipărită cu un an înainte, pe cheltuiala aceluiaşi voevod, la Râmnic. Cartea făcea parte din inventarul bisericii din Voşlobeni, judeţul Harghita.[29]

---

[28] **Idem**. Nicolae Sulică explică, într-o notă, că „*exemplarul se păstrează la Blaj, făcând parte din biblioteca fostului canonic I. M. Moldovan, care a primit cartea în 1864, de la preotul de atunci al Săbadului, Vasile Dănilă.*"

[29] ***Idem***. Inexplicabil rămâne faptul că Nicolae Sulică nu semnalează existenţa sau circulaţia nici unui exemplar din ***Cartea românească de învăţătură***, Iaşi, 1643, deşi ea a fost atestată în judeţul Mureş de protopopul Elie Câmpeanu (v. Dimitrie Poptămaş, ***Habet sua fata libelli***, în ***Elie Câmpeanu – omul şi faptele sale***, Târgu-Mureş, Fundaţia Culturală „Vasile Netea" – Caiete mureşene-5, 1999, p. 85-86). Raportându-se la studiul lui Florian Dudaş despre circulaţia ***Cazaniei lui Varlaam*** în Transilvania, Dimitrie Poptămaş scrie că „ *un număr de 44 de exemplare din 354 provin ori sunt păstrate în judeţul Mureş, iar numărul celor cu circulaţie este şi mai mare*" (în ***art.cit***.). Or, este imposibil ca Nicolae Sulică să nu fi avut informaţie cel puţin despre un exemplar.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Pentru a demonstra „*omogenitatea*" vechilor noastre biblioteci parohiale, Nicolae Sulică face „*o descrie sumară*" a inventarelor a două biserici din scaunele secuieşti „*în care elementul românesc a înregistrat cele mai catastrofale pierderi: Scaunul Ciucului şi al Odorheiului*". Din Scaunul Ciucului a ales parohia din Voşlobeni[30], de lângă Gheorgheni care, graţie legăturilor cu Moldova, „*şi-a păstrat caracterul românesc până în ziua de azi*". Cercetând inventare mai vechi, constată că cele mai importante cărţi „*prin vechimea lor, slavoneşti ca şi româneşti*", au luat drumul Blajului la cererea canonicului I. M. Moldovan prin protopopul Giurgelui Elie Câmpeanu. De aceea se va limita la „*inventarul actual al bisericii*", deci din perioada interbelică, din care semnalează câteva cărţi mai importante provenite din tiparniţa blăjeană: ***Dumnezeeştile liturghii***, publicate de episcopul Petru Pavel Aron, 1756; ***Penticostarion***, 1768; ***Triodion***, 1771**;** ***Theologia dogmatică şi bisericească***, publicată de episcopul Ioan Bob, 1801; ***Dumnezeeştile liturghii***, 1807; iar din cea sibiană: ***Evhologion***, adică „Molitvelnic bogat", publicat de Andrei Şaguna, în 1849; ***Ceale opt glasuri*** sau ***Octoihul cel mic***, 1866.

Interesat de circulaţia cărţii româneşti vechi, Nicolae Sulică se opreşte cu precădere asupra celor tipărite în Ţările Române de dincolo de Carpaţi, transcriind şi însemnările de pe filele acestora: ***Apostol***, tipărit la Bucureşti, în 1683, cu cheltuiala lui Şerban Voevod, sub supravegherea mitropolitului Teodosie. După cum constată cercetătorul mureşean, cartea a ajuns la Voşlobeni mai târziu, probabil în 1704, ca donaţie a logofătului Finea, originar din Voşlobeni şi stabilit în Moldova ca logofăt (diac, pisar), care donează cartea lui Lepădat, probabil cântăreţul bisericii din Voşlobeni, după cum reiese din însemnarea: „*Această sfântă carte, ce să zice Apostol, l-am dat Finea log. lui Lepădat, ca să-i fie de învăţătură lui, iar mie de pomeană şi părinţilor mei. Vleat 7212. Eu Finea logofet, 7212.*

Scris-am a treia zi de Rusale. Dela Milostivul Dumnezeu sănătate poftesc Dumnilor voastre, părinţilor mei şi celor dinpreună. Amin." Alte cărţi din inventar sunt: ***Octoih***, Iaşi, 1749, „*exemplar defectuos, fără început şi fără sfârşit;*" ***Penticostar***, de asemenea incomplet, tipărit la Iaşi, în 1753, cu cheltuiala lui Constantin Mihai Racoviţă Voevod**;** ***Sfânta şi***

[30] ***Idem***, p. 21-22.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

dumnezeiasca Evanghelie, tipărită cu cheltuiala lui Scarlat Grigore Voevod, Bucureşti, 1760, carte ce poartă următoarea însemnare manuscrisă: „*Această ievanghelie am cumpărat-o eu ieromonah Cos. Nectarie în zeace lei, iar cine s-ar ispiti să o fure sau să o ia făr de bl(a)gos(lo)venie, să fie neertat de domnul Hs. şi blestămat de aceaşti Sfţ .evanghileşti. Amin*."; şi ***Antologhion***, Bucureşti, 1767, publicat pe cheltuiala lui Scarlat Grigorie Ghica Voeved, carte pe care Nicolae Sulică o descrie pentru bibliografia vechilor noastre tipărituri.

Analizând compoziţia bibliotecii parohiale din Voşlobeni, cercetătorul mureşean o consideră „*tipică*", deoarece, deşi biserica era greco-catolică de peste două sute de ani, „*s-a servit deavalama(!) de cărţi liturgice de provenienţă atât ortodoxă, cât şi greco-catolică, tipărite în Muntenia, Moldova, la Blaj şi la Sibiu. Este nota caracteristică a bibliotecilor noastre parohiale aproape din tot cuprinsul Ardealului*: **faţă de nota confesională primează întotdeauna nota românească** (s.a.). *Biserica şi preotul* – scrie mai departe Nicolae Sulică – *puteau să aibă confesiune. Cartea bisericească însă era interconfesională şi* **numai românească** *(*s.a.*) şi ca atare, era un bun comun pentru toate bisericile româneşti*".[31]

Fenomenul este similar, dacă analizăm proveniența cărților, şi în cazul bisericii, de astă-dată ortodoxă, din Porumbenii Mari, Scaunul Odorhei. Ca şi în cazul bisericii din Voşlobeni, Nicolae Sulică a vizitat de mai multe ori Porumbenii Mari, cercetând minuțios biserica, istoria ei, cărțile de aici, oamenii. În inventarul bisericii descoperă următoarele cărți: ***Cazaniile lui Ilie Miniat***, Bucureşti, 1742; ***Penticostar***, Râmnic, 1743; ***Molitvenic*** (defectuos), Râmnic, 1747, ***Molitvenic***, (defectuos), Iaşi, 1749; ***Strasnic***, Blaj, 1776, ***Octoih***, Râmnic, 1776, ***Psaltirea***, Blaj, 1786; ***Cazanii*** (defectuos), Râmnic, 1792; ***Sfânta şi Dumnezeiasca Evanghelie***, Sibiu, 1806; ***Triodion***, tipărit de Ioan Bob, Blaj, 1813; ***Kyriakodromion***, Sibiu, 1859; şi ***Biblia*** lui Şaguna, Sibiu, 1856-1859. Cu siguranță, Nicolae Sulică cercetează cărțile existente în perioada interbelică, atunci când efectuează şi cele două anchete în localitatea Porumbenii Mari, poate şi unele inventare mai vechi, deoarece enumeră mai multe cărți şi reproduce însemnările de pe

[31] ***Idem***.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

filele îngălbenite de vreme, decât conţine inventarul din 1854, întocmit de parohul Atanasie Oniţă, redus doar la breviarul bisericii ortodoxe.[32]

Însemnările de pe filele unora dintre cărţi sunt intersante şi ca „*documente de limbă*", ele atestând – scrie cercetătorul mureşean[33], documentat şi avizat şi în acest caz – că „ *şi în aceste ţinuturi, în cari graiul românesc a amuţit cu totul, se vorbea şi se scria odinioară aceeaşi limbă românească, elegantă şi curată, ca şi în regiunile compacte româneşti*". Astfel, pe ***Cazania*** tipărită a Bucureşti în anul 1742, se află două însemnări ce atestă trecerea cărţii prin patru mâini şi locuri înainte de a ajunge, în 1784, la Porumbenii Mari: „*Întru Hristos să să pomenească Kozma. Această sfâtă carte, anume Miniat s-au dăruit de cinstitul jupân Kozma Dumitru din Braşov, de pomeană Sfintei Biserici greceşti neunite la Noghi Garofalo (Porumbenii Mari) şi cine s-ar afla a o înstrăia să fie blestemat de ceata celor trei şi optsprăzăce Sfinţi Părinţi.*

La anul 1784, Septemvrie 30, Braşov."

Cercetând mai multe surse[34], Nicolae Sulică află că donatorul cărţii, Kozma (Cosma) Dumitru, era român, originar din Scaunul Săliştei, districtul Sibiului, şi se stabilise în Şcheii Braşovului, unde avea casă şi era membru al companiei comercianţilor greci din Braşov, probabil macedoromâni. Cum ştia şi greceşte, Kozma Dumitru şi-a completat

---

[32] ***Idem***, p. 22-23 şi Ana Grama, ***Inventare de bunuri ale bisericilor româneşti ortodoxe din Transivlvania. Protopopiatul Sighişoara***, 1854-1855, în ***Marisia***, XXV, Târgu-Mureş, 1996, p. 192. Biserica din Porumbenii Mari ţinând de protopopiatul din Sighişoara, preotul Atanasie Oniţă întocmeşte inventarul complet, cu toate bunurile, care concordă, în linii mari, cu cel publicat de Nicolae Sulică, printre care şi cărţile: ***Minei, Triodion***, cumpărat de Ioan Ilea şi Nicolaie Puia, ***Cazanie de dumineci***, ***Penticostariu, Octoi(c) mare, Ceaslov bogat*** şi ***Liturghie***". Inventarul este contrasemnat de şapte juraţi: Ioan Ilea, Gheorghe Sighiartău, Nicolae Sighiartău, Giorgie Vărgău, Ioan Vărgău, Ioan Flinta şi Ioan Duca (curatoru bisearecii). Preotul Atanasie Oniţă (Onea, Oniţ) era înaintaşul, poate chiar tatăl preotului Toma Onea (Oniţ) despre care vorbeşte Nicolae Sulică, „*înmormântat fără odăjdii*", în 1886, când a decedat, deoarece biserica nu avea decât un singur rând de odăjdii (***Idem***, p. 24).

[33] ***Idem***, p. 25-26.

[34] B. Baiulescu, ***Monografia bisericii Sfintei Adormiri din Cetatea Braşovului***, Braşov, 1898, şi N. Iorga, ***Acte în româneşte şi câteva greceşti din arhivele companiei de comerţ oriental din Braşov***, Vălenii de Munte, 1932.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

însemnarea românească şi cu una, mai scurtă, în greceşte. Oricum, circulaţia prin mai multe zone ale ţării se poate constata şi din următoarea însemnare, scrisă pe marginea inferioară a câtorva pagini: „*Această sfântă carte, ce să chiamă Mineiat este a me, a lui Gheorghie, diac de Divan: cumpărată de mine: dela un Ungurean, din (?) şi am dat pe dânsul: şapte lei: la velet: 7274: iar dela Hs: 1767: av(gust)25: şi m-am iscălit: Gheorghe diac de Divan şi l-am cumpărat în zilele preluminatului Dumn şi oblăditoriu a toată ţara Moldovii: Ioan Grigorie Alexandru Ghica Voevoda: şi a însemnat, ca să s(ă) ştiia:*

în domnia dintâiu a Măriei Sale: în anul al trielea:"

Pe ultima pagină a ***Octoihului***, Râmnic, 1776, din însemnarea**:** „*Anul 1792, ianuarie 17 zile. Gheorghe Berinda dela Belgrad***"** şi din cea de pe dosul paginii: „*Cu multă plecăciune mă închin Dumitale arhon logofete*", reiese că şi această carte trecuse prin mai multe mâini.

Însemnarea de pe ***Strasnic***, Blaj, 1776, de pe pagina internă a scoarţei de la început, este importantă mai ales pentru pomelnicul însoţitor care atestă caracterul românesc al numelor de botez utilizate în acei ani în Porumbenii Mari: „*Această sfintă (sic) şi Dumnezeiesc Strasnic l-am cumpărat îeu Pop(a) Ionaş din N.Galomfalo cu 3 zloţ şi au ajutat şi du(mneaei) Ană Bodroşoie cu un zlot, care să fie pomenită şi din (sic) mine, cât va rămânea. Anno 1776"; „Mihai. Ana. Ion. Ana*". Morţi: „*Stoica. Măriia. Radu. Stana. Bucura. Mihai. Ana. Măria. Neacşa*." Să recunoaştem că, pe lângă numele des utilizate în comunităţile româneşti, sunt câteva sugestive: „Bucura", „Neacşa", „Stana". ***Strasnicul*** conţine şi câteva maxime scrise pe cealaltă scoarţă:

„*Trei lucruri sântu urâte lui Dmzeu: bogatul nemilos, bătrânul curvar ş săracul trufaş. Mşţ August 15 zile.*

Trei lucruri greale ne arată înţeleptul: calea păsării prin văzduh, calea corăbii prin mare, calea şarpelui prin piatră.[35]

---

[35] ***Idem***, p. 26. Nicolae Sulică explică într-o notă că maximele fac parte din „***Pildele*** *lui Solomon, pe care le găsim reproduse mai târziu şi în* ***Floarea Darurilor****, tipărită în mai multe ediţii la Braşov, la începutul secolului al XIX-lea, pe cheltuiala marilor comercianţi români, fraţii Constantin şi Ion Boghici. Menţionez această carte, pentru că am găsit-o într-un număr neobişnuit de mare de exemplare, atât în judeţul Odorheiului cât şi al Mureşului, unde n-a putut*

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Tot somnurosu va purta haine sparte

P(opa) Ionaş. Naghi Galomfalo 1783".

O altă însemnare, de data aceasta pe ***Evanghelia***, Sibiu, 1806, „*scrisă cu litere frumoase cirilice*", consemnează existenţa şi în Bodogaia, localitate lângă oraşul Cristuru-Secuiesc, cu locuitori azi complet maghiarizaţi,[36] a unei biserici ortodoxe: „*Această sfântă şi dumnezeiască Evanghelie iaste a Sfiţii Sale a Părintelui Gheorghie Oniţă parohul de la N.Galomfalo şi s-au cumpărat cu banii Domnii Sale în preţi de 20 nemţeşti, aducându-o eu cel mai jos iscălit din Sibiu la anul 1810, Iulie 10 zile, ceea ce pentru mai bună adeverinţă şi eu cu drept suflet mărturisesc şi cu iscălitura mânilor meale o întăresc. Ioan Boi, Paroch neunit la Bodogaia*".

În întreg studiul, Nicolae Sulică revine mereu la ideea că acelaşi ansamblu de cărţi bisericeşti, provenind din toate provinciile româneşti, a îmbogăţit, cu mici excepţii, patrimoniul bisericilor noastre în aceste ţinuturi secuizate, omogenitate care constituie, peste ani, simbolul unităţii spirituale şi culturale a neamului nostru. Aici, scrie cercetătorul, „*în altarele modestelor noastre bisericuţe de lemn, se întâlneau sub chipul slovei tipărite sau scrise cu mâna, într-o frăţească simfonie, glasurile unite ale tututor ţinuturilor româneşti*". Şi mai departe, o concluzie cuprinsă într-o metaforă[37]: „*În slovele acestor cărţi palpita, în fiecare bisericuţă românească sufletul neamului întreg: conştiinţa unităţii lui prin limbă şi prin credinţă. În aceste altare s-a refugiat, şi în săcuime, limba veche şi înţeleaptă, ca un focar sacru şi tăinuit, izvorâtor de speranţe şi energie, mai ales după ce graiul românesc, copleşit de mediul înstreinat, dispăruse de pe buzele credincioşilor noştri şi amintirea lui nu se mai păstra decât în câteva rugăciuni neînţelese, rostite mecanic*".

---

pătrunde decât strânselor legături, pe care le aveau comercianţii de la Braşov, cu românii din aceste regiuni. Maximele, înregistrate de popa Ionaş de la Porumbeni, le-am găsit, cu mici variaţi, şi în alte cărţi, tipărite, ca şi manuscrise. Aşa este d.e. codicele popii Nicoară din Râpa, cuprinzând o copie de pe ***Floarea darurilor****, tipărită la Snagov, în 1700*". Este vorba de localitatea Râpa de pe Mureşul de Sus, de lângă Deda.

[36] Ioan Lăcătuşu, ***op. cit***. p. 19.

[37] ***Idem***, p. 21.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)

Nicolae Sulică Research Worker of Romanian Ancient Books

Abstract

Nicolae Sulică is one of the Romanian scholars who's activity comes to a head in the first part of the 20th century. He was a very educated man (he spoke Greek, Latin, German, French, Hungarian, Slavonic) and his interest was not only in anncient books, but also in romanian culture and literature.

At his arrival in Târgu Mureş, in 1921, he brings a large library and a very important collection of ancient books. He will make some researches upon the ancient books that could be found in Târgu Mureş and wrote many studies / articles on this matter.

His interest in cultural and spiritual life of Romanians from Szeckler territories is obvious in a large number of studies and articles. He considers that „*there was a Romanian cultural atmosphere*" and the Romanian ancient books were very well received in this area. However, this culturalisation was closely connected to Romanian churches and monasteries and their activity. According to his researches, the major part of the books found in Szeckler territories were published at Sibiu. It is also known that the Romanian provinces used to provide the necessary books for Transylvania and their supply stopped when the Transylvanian printing houses were able to get through.

BDD-A19226 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:02 UTC)